

Michalina Janaszak

Muzeum Narodowe w Poznaniu

Ratusz-Muzeum Poznania

Lista uchybień, czyli o bolączkach ludzi kultury

Spektakl pod tytułem *Lista uchybień*, opowiadający o problemach, z jakimi borykają się pracowniczki i pracownicy instytucji kultury, widzowie mogli zobaczyć 30 kwietnia 2024 roku w poznańskim Centrum Kultury Zamek¹. Przedstawienie to swego rodzaju *katharsis*; w artystycznej formie pokazano trudne, często wręcz bolesne doświadczenia, będące elementem zawodowej codzienności ludzi „pracujących w kulturze”. Tym samym potwierdzenie znalazła znana prawda, zgodnie z którą sztuka ma ogromną moc terapeutyczną.

Spektakl powstał w kręgu pedagogów i pedagożek teatru, a jako materiał posłużyły wywiady przeprowadzone z pracowniczkami i pracownikami instytucji kultury. Tytuł jest nawiązaniem do dokumentu przekazanego jednej z tych osób po jej powrocie z urlopu — był to wykaz niedociągnięć i groźba sankcji. Co znamienne, w zaistniałej sytuacji zabrakło prób porozumienia się i wypracowania wspólnie rozwiązań. Autorytarna forma informacji stanowiła część opresyjnego systemu, w jakim funkcjonowała wspomniana pracowniczka. W instytucjach kultury tego typu uwarunkowania nie są rzadkością. Omawiany przypadek jest zatem ilustracją większego zjawiska, z którym próbowali się zmierzyć twórcy spektaklu,

¹ Spektakl wyreżyserowała Pamela Leończyk, scenariusz napisała Dorota Ogrodzka, a za koncepcję całości odpowiada Karolina Pluta. Warszawska premiera odbyła się w grudniu 2023 roku w Teatrze Dramatycznym.

otwierając tym samym drogę do dyskusji w kwestii oczekiwań, wyzwań i trudności, a także — co istotne — sposobów radzenia sobie z nimi. Nie chodzi bowiem o bezproduktywne narzekanie, lecz o próbę zdiagnozowania problemu i wywołujących go mechanizmów, a następnie ich naprawę. Czy praca w kulturze może być „zdrowa”? Oparta na solidarności i współpracy, a nie wyzysku, zrównoważona? Częścią projektu jest wystawa grafik Katarzyny Belczyk, której ilustracje z cyklu *potato_face_stories*² stanowią dowcipny komentarz do wspomnianych trudności i zjawisk. Warszawskiej premierze przedstawienia towarzyszyły warsztaty, w Poznaniu natomiast ostatnią częścią spotkania była dyskusja w formule rozmowy przy stole.

Akcja przedstawienia toczy się na siłowni. Scenografię, zaprojektowaną przez Kubę Drzastwę, tworzą worki treningowe, ławeczka do wyciskania oraz wiszące w tle białe ręczniki. *Performance* rozpoczyna scena ukazująca bieg w miejscu — można go odczytać jako metaforę pracy w sektorze kultury: męcząca, jednak nie prowadzi donikąd. Performerzy robią przerwy w biegu — wówczas widzowie mogą obserwować sceny obfitujące w dialogi — by później do niego wrócić. Dzieje się tak do chwili, gdy jedna z osób protestuje i ostatecznie przerywa bieg. Odczuwa z tego powodu dyskomfort, a nawet wyrzuty sumienia. To znamienne, że pracownicy sektora kultury mierzą się z owym dyskomfortem zarówno wtedy, gdy wyrażą sprzeciw, jak i wtedy, gdy go nie wyrażają. W pierwszym bowiem przypadku, chcąc pozostać wierni sobie, muszą stanąć do walki z nierównym przeciwnikiem, w drugim natomiast ich własne granice zostają naruszone, co prowadzi do zmniejszenia poczucia własnej wartości, zaniku kreatywności, a nawet do depresji. Wobec stanu tak bardzo wykraczającego poza strefę komfortu danej osoby, skutkującego tym, że nie potrafi ona w żaden sposób przystosować się do warunków ani ich oswoić przez wypracowanie skutecznych mechanizmów obronnych (a nie może owej sytuacji zmienić), pozostaje poszukiwanie rozwiązań ostatecznych, jak odejście. U niektórych tego typu zdarzenia mogą stać się przyczyną długotrwałych problemów ze zdrowiem (objawy wymieniane przez osoby wypowiadające się w dyskusji nasuwały żywe skojarzenia z PTSD). Inni przepracowują je twórczo. Ta praktyka rzeczywiście zdaje się mieć ozdrowieńczą moc, umożliwia bowiem głęboką refleksję, wyciągnięcie wniosków i zdystansowanie się,

²Zob. https://www.instagram.com/potato_face_stories/ oraz <https://wok.art.pl/dzialania/procesy-artystyczne-i-badawcze/lista-uchybien/lista-uchybien-rysunki-katarzyny-belczyk/> [data odczytu: 02.05.2024].

a jednocześnie sprawia, że konkretne wydarzenia i sytuacje, które stały się udziałem jednostki, można umieścić w szerszej perspektywie zbiorowego doświadczenia.

Bohaterowie przedstawienia poruszają różne wątki, nawiązując pośrednio do stereotypów związanych z pracą w kulturze. Pojawia się zatem opowieść o marzeniu młodej osoby o pracy w instytucji kultury oraz odniesienie do mitu pracy spokojnej i przyjemnej. Idealizm i pracowitość to kapitał wnoszony przez młodych i pełnych (jeszcze) energii oraz dobrych chęci adeptów, zasilających szeregi pracowników sektora kultury. Tymczasem wymaga się od nich noszenia mebli i naprawiania drukarek (podczas urlopu). Rzeczami ciekawymi i inspirującymi (czyli tzw. swoimi sprawami) pracownik może przecież zajmować się po pracy, w wolnym czasie. Oczywiście wszelkie związane z tym sukcesy instytucja zaliczy do swej statystyki osiągnięć i aktywności. Wchłanianie zasobów pracowników, ich pomysłów, zdolności, talentów, bez dawania czegokolwiek w zamian, często nawet bez uznania osobistego wkładu poszczególnych osób w dane przedsięwzięcie, stawia nas wobec pytania: czy pracownik to podmiot czy przedmiot? W tym kontekście modne ostatnio pojęcia takie jak komunikacja bez przemocy brzmią wręcz groteskowo. Jednocześnie, co warto podkreślić, twórcy spektaklu są dalecy od obwiniania kogokolwiek i wskazywania osób odpowiedzialnych za opisywany stan rzeczy. W sztuce wybrzmiewa bowiem również lęk przed trudnościami czyhającymi na tych, którzy znajdują się po drugiej stronie — przełożonymi, kierownikami, dyrektorami. Struktura, procedury — są potrzebne, ale jak zoptymalizować działanie systemu?

Porównanie doświadczeń i nazwanie trudności może pomóc w przeżyciu *katharsis*. Jednak w szerszej perspektywie rozważania te prowadzą do kwestii związanych ze zmieniającym się podejściem do roli instytucji kultury w ogóle. Nie bez powodu w spektaklu, jako jednostka reprezentatywna, pojawia się „Centrum kultury i wszystkiego...”. Czym mają być instytucje kultury, jaki jest zakres ich działań? Bez odpowiedzi na te pytania trudno omawiać kulturę organizacyjną, a co za tym idzie oszacować sytuację pracowników. Pokłosiem owego braku doprecyzowania i ukierunkowania są niejasne oczekiwania, chaos w działaniu i nadmiar zadań. A jak stwierdza jedna z performerek, w kulturze zasada *less is more* dotyczy tylko pensji. Jeśli chodzi o wydarzenia, to zdecydowanie *more is more*. Czy pracowniczki i pracownicy sektora kultury muszą być siłaczkami i siłaczami,

działającymi „mimo wszystko” i wiecznie „dającymi radę”? Czy naprawdę nie można inaczej? Twórcy spektaklu zespół wypalenia, będący następstwem długotrwałego „dawania rady”, nazwali mianem Zespołu Wielkiego Zamknięcia (ZWZ). Stan emocjonalny pracownika będącego w przededniu ZWZ znakomicie oddaje zdanie: „Cieszę się, że nie mogłam/mogłem ci pomóc”, wyśpiewywane radośnie i z ulgą podczas finałowej sceny, tuż przed ostatecznym zamknięciem „Centrum kultury i wszystkiego”. *Lista uchybień*, wpisując się w debatę na temat kultury jako środowiska pracy, dotyka zatem także wspomnianej problematyki związanej ze zmianami w postrzeganiu i funkcjonowaniu instytucji kultury.

Warto wspomnieć o interesujących inicjatywach dotyczących omawianych kwestii, podjętych w ciągu ostatnich lat zarówno w środowisku ludzi kultury, jak i przez badaczy. Głos osób zatrudnionych w instytucjach kultury, protestujących przeciwko niskim płacom i trudnym warunkom pracy, wybrzmiał podczas manifestacji *Dziadów kultury* — akcja małopolskich muzealników z czasem została podchwycona i w innych rejonach Polski³. Zjawiskami związanymi z funkcjonowaniem współczesnego rynku pracy, w tym rzeczywistymi rozmiarami fizycznej i intelektualnej eksploatacji pracowników kultury (zwłaszcza w warunkach prekariatu), zajęli się twórcy projektu badawczo-performatywnego *Umowy o ciało*, realizowanego na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego⁴. Katarzyna Renes, menadżerka kultury i „robotnica sztuki”, opisywała niepewność i brak stabilizacji, z którymi wiąże się rzeczywistość ludzi kultury, umieszczając te zjawiska w perspektywie nadodpowiedzialności i ryzykownej autoeksploatacji⁵.

Perspektywa „odśrodkowa” zajmuje badaczy oraz komentatorów od niedawna; dotąd punkt ciężkości znajdował się raczej po stronie tzw. publiczności czy też szerzej — odbiorców instytucji kultury. Refleksja z perspektywy ludzi kultury jest niezwykle potrzebna, to oni są bowiem współtwórcami przekazu, który trafia do szerokiego grona odbiorców. A jak

³ Zob. <https://www.facebook.com/dziadykultury/> [data odczytu: 15.07.2024].

⁴ *Umowy o ciało. Ekonomia entuzjazmu i cenzurowanie wyczerpania*. Autorzy: Arkadiusz Półtorak, Tomasz Borys, Agata Gaik, Julia Król, Magdalena Niedzielska, Daniel Oleksy, Zuzanna Piwowar, Julian Skowronek, Marta Soczyńska, Martyna Zawada. Zob. <https://www.pismowidok.org/pl/archiwum/2023/37-obrazy-wyczerpania/umowy-o-cialo.-ekonomia-entuzjazmu-i-cenzurowanie-wyczerpania> [data odczytu: 15.07.2024].

⁵ K. Renes, *Moje życie z projektami*. Zob. <https://www.dwutygodnik.com/artykul/10482-moje-zycie-z-projektami.html> [data odczytu: 15.07.2024]. O specyfice pracy przy projektach pisał także Kuba Szreder w książce *ABC Projektariatu. O nędzy projektowego życia*.

wiadomo, autorytaryzm nie sprzyja kreatywności. Warto też pamiętać, by w pogoni za komercyjnym sukcesem nie zagubił się sens istnienia instytucji kultury, które działają także, a może przede wszystkim, w sferze ducha i wartości niematerialnych. Zdawać się to może sprzeczne z charakterem epoki, w której przyszło nam żyć, jednak stale rosnące zainteresowanie ofertą kulturalną świadczy o tym, że owe wartości wciąż pozostają ważne.

Bibliografia

Szreder Kuba

2016: *ABC Projektariatu. O nędzy projektowego życia*. Warszawa: Fundacja Bęc Zmiana.

Strony internetowe

Borys Monika

2024: *Lista uchybień*. Rysunki Katarzyny Belczyk [https://wok.art.pl/dzialania/procesy-artystyczne-i-badawcze/lista-uchybień/lista-uchybień-rysunki-katarzyny-belczyk/].

Dziady kultury (Facebook)

https://www.facebook.com/dziadykultury/.

Renes Katarzyna

2022: *Moje życie z projektami* [https://www.dwutygodnik.com/arttykul/10482-moje-zycie-z-projektami.html].

Potato_face_stories — Katarzyna Belczyk (Instagram)

https://www.instagram.com/potato_face_stories/.

Umowy o ciało. Ekonomia entuzjazmu i cenzurowanie wyczerpania,

Autorzy: Arkadiusz Półtorak, Tomasz Borys, Agata Gaik, Julia Król, Magdalena Niedzielska, Daniel Oleksy, Zuzanna Piwowar, Julian Skowronek, Marta Soczyńska, Martyna Zawada [https://www.pismowidok.org/pl/archiwum/2023/37-obrazy-wyczerpania/umowy-o-cialo.-ekonomia-entuzjazmu-i-cenzurowanie-wyczerpania].

Michalina Janaszak

List of Deficiencies so what worries the employees of cultural institutions

This paper discusses *Lista uchybień*, a play that addresses the subject of work in cultural institutions; the situation of employees in changing social and institutional realities and the difficulties they face as a result of the gap between expectations and opportunities. The performance is thus part of a broader discourse on the transformations taking place in the perception of the role of cultural institutions.

Keywords: performance, cultural institution, precariat, projectariat, workplace burnout

